

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŐTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research
Cilt: 13 Sayı: 75 Yıl: 2020 & Volume: 13 Issue: 75 Year: 2020
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

II. MEŞRUTİYET AYDINLARINDAN BAHA TEVFİK VE KADIN AN INTELLECTUAL OF THE SECOND CONSTITUTIONAL PERIOD BAHA TEVFİK AND WOMAN

Feyza CEYHAN OŐTU*

Öz

Sanayi İnkılabı ile başlayan Batı'daki değişimler hem Batı toplumlarında hem de Osmanlı'da bir dizi değişikliklere ve toplum içinde bazı köklü sorunların tartışılmasına neden olmuştur. Bu köklü sorunlardan birisi de insan hakları konularıyla paralel olarak gündeme gelen kadın hakları veya genel anlamda kadına dair sorunlardır.

II. Meşrutiyet döneminde kadın sorunlarının daha çok konuşulmaya başlamasında, dönemin fikir adamlarından biri olan Baha Tevfik'in de katkıları vardır. Tevfik, Batı'daki kadın hareketlerini yakından takip etmiş ve kadına dair sorunlar ile feminizm konusunu gündemine almıştır. Feminist bir yazar olan Odette. Laguerre'nin Feminizm-Alem-i Nisvan adlı eserini tercüme etmiş ayrıca feminizme dair düşüncelerini yazdığı bir makaleyi de kitapla birlikte yayınlamıştır. Baha Tevfik'in bu konuda bir diğer katkısı 'yeni bir ahlak' anlayışı çerçevesinde kadın-erkek ayrımını ortadan kaldırmaktır. Ahlakın insani olması gerektiği, kadın ve erkek ahlaki ayırımına dair eleştirileri oldukça önemlidir.

Bu makalede, II. Meşrutiyet dönemi aydınlarından Baha Tevfik'in kadın ve feminizm konusundaki düşünceleri ele alınacaktır. Ayrıca Batı'da tartışılan feminizm kavramının Osmanlı'daki yansıması da açığa çıkarılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: II. Meşrutiyet, Baha Tevfik, Kadın, Feminist Hareket.

Abstract

The changes in the West that started with the Industrial Revolution caused to a series of changes both in Western societies and in the Ottoman Empire and the discussion of some fundamental problems in the society. One of these important problems is women's rights or women's issues in general, which came to the agenda in parallel with human rights issues.

Baha Tevfik, one of the intellectuals of this period, also contributed to the fact that women's problems started to be discussed more during the Second Constitutional Period. Baha Tevfik closely followed the women's movements in the West and put the issues of women and feminism on his agenda. He translated a work of Odette Laguerre, a feminist writer, "Feminism: Women's Realm", from French to Ottoman Turkish. He also published an article in which wrote his thoughts on feminism with the book. Another contribution of Baha Tevfik in this regard was to eliminate the distinction between male and female within the framework of "a new morality" understanding. His criticisms on the humanisation of ethic and the distinction between male and female ethic was very important.

This paper aims to address the thoughts of Baha Tevfik, one of the intellectuals of the Second Constitutional Period, on the women issue and feminism. Thus, the reflection of the concept of feminism discussed in the West on the Ottoman intelligentsia will be revealed.

Keywords: Second Constitutional Period, Baha Tevfik, Woman, Feminist Movement.

* Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe Tarihi Anabilim Dalı, Çorum. e-posta: feyzaceyhancostu@hitit.edu.tr
ORCID: 0000-0001-8643-4704

1. Giriş

Kadın ve kadınlara dair sorunların Osmanlı'da ne zaman tartışılmaya başladığını görebilmek için Osmanlı'nın Batılılaşma serüvenine bakmamız gerekmektedir. Bu serüven, uzun bir süreci kapsamakla birlikte özellikle Osmanlı'nın son dönemlerinde ciddi değişim ve dönüşümlere neden olan bir hedef halini almıştır.

İlk olarak askeri yenileşme ile başlayan Batılılaşma zamanla diğer alanlara da yansımış ve Batılı tarz, toplum içinde yer yer gözükmeye başlamıştır. Bu anlamda Osmanlı'nın Batılılaşma serüveninin en önemli ayağının Tanzimat'la başladığı ve Meşrutiyet ilanlarıyla hız kazandığı söylenebilir. Tanzimat hareketi (1839) ile birlikte birçok açıdan değişiklik gündeme gelmiş, hukukun üstünlüğü ilk defa kabul edilmiş; özgürlük, eşitlik, adalet gibi kavramların geniş halk kitlelerine yayılması mümkün olmuştur. Bu durum Osmanlı demokrasisi açısından önemli ve temel bir adımdır. II. Meşrutiyet (1908) döneminde de İttihat ve Terakki Partisi'nin düşüncesinde Batı'nın 'güçlülük' ile bir tutulması devam etmiştir (Mardin, 1995, 13-18). Osmanlı toplumunun kapılarının, Batı düşüncesine ardına kadar ve büyük bir samimiyetle açılması bu dönemde olmuş, gerilemenin olduğu ifade edilmiş ve 'Batılı olmak' zarureti belirtilmiştir (Tunaya, 1996, 71-72). Fakat bunun yanında ciddi bir politik buhran da vardır. Bu dönem getirdiği özgürlük ortamı yanında, genellikle kararsızlık ve bocalama dönemi olarak da bilinir (Öztürk, 2000). Yeni kuşakların Babıali Caddesi'nde savundukları yeni fikirler ve devlet adamlarının çıkmazları bu dönemin karmaşasını göstermektedir. Bu dönemde basın hürriyeti uzun zaman açlığı duyulan çeşitli ve çatışkan birçok fikirlerin birdenbire yayılmasına imkân vermiştir. Birbirine zıt birçok konu tartışılır olmuştur: Ferdietçilik, toplumculuk, sosyalizm, kapitalizm, hürriyetçilik, devletçilik, evrimcilik, inkılapçılık, feminizm vb. Birçok dergi ve gazete kapanmış ve yerine de birçokları çıkmıştır (Ülken, 2005, 139).

Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinin Osmanlı toplumuna kazandırdığı en önemli şey, toplum içerisinde tartışılması çok mümkün olmayan konulara da kapı açmasıdır. Bu konulardan biri de, Batı'da da çokça gündem olan, kadın ve kadına dair sorunlar başlığıyla 'feminizm'dir.

Feminizm, Avrupa'da Sanayi İnkılabı ile başlayan değişimlerin getirdiği bir kavramdır. İnkılaplarla birlikte Batı'da köklü sorunların tekrar tartışılmaya başlandığını görmekteyiz. Bu sorunlardan biri de insan hakları konularıyla paralel olarak gündeme gelen kadın hakları veya genel anlamda kadına dair sorunlardır ki bu sorunların evrensel olduğu malumdur. Kadınlara dair sorunların bir harekete dönüşmesinin en temel nedeni eşitlik ve özgürlük söylemlerindeki artış ve kadınların bu ideal söylemlerin dışında bırakılmalarıdır. Kadın hareketi, toplumun özgürleşmeye, bireyselleşmeye başladığı, gelenekten kopuşun gerçekleştiği, siyasal ve ekonomik dönüşümlerin yaşandığı on sekizinci yüzyıl sonları ve on dokuzuncu yüzyıl boyunca devam etmiş ve kendini feminizm kavramıyla ifade etmiştir (Çakır, 1994, 18). Kadınların kitlesel olarak tarih sahnesine çıkmaları ise ilk kez Fransız Devrimi'yle gerçekleşir. Devrimi başlatan halk ayaklanmalarından, Bastille ve Versailles yürüyüşleri ve siyasal kulüplerin kurulmasına değin her alanda, çeşitli kesimlerden kadınlar devrime destek vermiş ve devrimin simgesi olan eşitlik, özgürlük, kardeşlik sloganları ile hak talep etmişlerdir (Çakır, 1994, 19). Her ne kadar kadınların bu hak talepleri yerine gelmese de bir başkaldırı ve hak arayışı döneminin başladığı söylenebilir.

Fransa'da başlayan bu hak arayışı diğer Avrupa ülkelerine ve Osmanlı'ya da yansımıştır. Yüzünü uzun bir süredir Batı'ya dönmüş olan Osmanlı, değişimin sadece askeri ve teknik alanda kalmayacağı gerçeğinden de hareketle, Batı'da yaşanan her gelişmeden etkilenmeye başlamıştır. Türk aydını elbette Avrupa'da ki gelişmelerden haberdar ve özellikle de Fransız kültürünün etkisi altındadır. Bu etkileşim orada yapılan her tartışmanın Osmanlı içerisinde de konuşulmasına neden olmuş ve kadın konusu da tartışılmaya başlanmıştır. Özellikle II. Meşrutiyet'ten (1908) sonra, kadının ve ailenin toplum hayatındaki gerçek yerini alması gerektiği fikri, öncü aydınlar tarafından savunulacaktır. Celal Nuri (İleri), Kılıçzade Hakkı Bey, Halil Hamid, Rıza Tevfik,

Abdullah Cevdet, Halide Edip Adıvar ve Ziya Gökalp gibi fikir adamları bu dönemin önde gelen isimleridir (Balkaya, 1996, 104).

Bu çalışma Osmanlı'da II. Meşrutiyet döneminde tartışılan kadın sorunları kapsamında Baha Tevfik'in bu konudaki literatürüyle birlikte bir betimleme yapma amacını taşımaktadır. Dönemin kadına bakışı ve önde gelen fikir adamlarından Baha Tevfik'in feminizm kavramı çerçevesinde konuyu ele alması, o dönemin tartışmalarını anlamak açısından bize önemli katkılar sağlayacaktır.

2. Osmanlı'da Kadın Meselesi ve Kadın ile İlgili Tartışmalar

Kadın hakları konusunda tartışmalar, Batılılaşma süreci ekseninde Tanzimat'la başlamıştır. Batı'yı tanıyan aydınlar ve yazarlar, kadının toplumdaki konumunu değiştirmek için çaba göstermeye başlamış; eserlerinde, romanlarında aile ve kadın meselelerini anlatarak bu konuya ilk dikkatleri çekmişlerdir. Tanzimat aydınları, kadının toplum içindeki yerini tartışırken, daha çok şehir kadınları üzerinde durmuşlar ve kadının toplumda işe yarar bir birey haline getirilmesinin yollarını aramışlardır. Bu bağlamda öncelikle kadının erkeklerle eşit şartlarda eğitilmesi konusu ön plana çıkacaktır. Eğitim konusunda öncülük eden dönemin aydınlarından Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi, Şemsettin Sami gibi isimleri görmekteyiz (Kurnaz, 1995, 22-23). Tanzimat dönemi Türk kadınına devlet eliyle mesleki ve kültürel açıdan eğitim kapılarının açıldığı bir dönemdir (Kurnaz, 1992, 17). Fakat bu döneme bakıldığında kız okullarının açılmasının genel amacının, daha iyi bir ev hanımı yaratmak için olduğu görülmektedir. Ayrıca bu okulların hepsi İstanbul'da açılmış ve Anadolu'ya sirayet etmemiştir. Yine de 1869'da *Maarif Nizamnamesi* ile kadının eğitiminde sınırlı da olsa önemli sonuçlar verecek çalışmalar yapıldığını söyleyebiliriz. Bu çalışmalardan en önemlisi kadın öğretmenlerin yetiştirilmesi için *Dârülmualimât*'ın açılması kararıdır (Çakır, 1994, 219-221). Her kademedeki kızlar için okulların açılması kararı ile birlikte bu dönemde, hukuken de kadınların haklarının korunmasına yönelik adımlar atılmaya başlanmıştır. Cariyelik sistemi ve evlenen kızlardan alınan 'gelinlik vergisi' kaldırılmıştır (Çiçek, Aydın ve Yağcı, 2015, 279). Daha sonrasında ise, kadınların haklarını savunmaya yönelik olarak, Osmanlı'daki ilk hukuki kadın derneği olan *Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti* (Osmanlı Kadın Haklarını Savunma Derneği) 28 Mayıs 1913'te kurulmuştur. Toplumsal hayatta kadının da yer alması, kadın-erkek arasındaki eşitsizliğin kaldırılması, boşanma hakkının kadınlara da verilmesi, mirasta eşit hakka sahip olunması gibi konular '*Kadınlar Dünyası*' isimli yayın organı ile birlikte tartışılmaya başlanmıştır (Özcan-Demir, 1999, 110).

Meşrutiyet Dönemleriyle birlikte demokratik eğilimlerin yaygınlaşmaya başlaması, kadın konusunda da daha hararetli tartışmaların yaşanmasına sebep olacaktır. Bunda da en önemli pay çıkan yayınlara ait olacaktır. Osmanlı kadınları özellikle kendilerini ifade etme yolunu, basın yayın kanalıyla, kadın dergileri aracılığıyla gerçekleştirecektir. Bu dergilerden ilki 1869'da *Terakki-i Muhadderat* adıyla çıkan dergidir. Yine farklı isimlerde birçok dergi çıkmıştır. 1895'te ise başyazarı ve yazı kadrosunun tamamına yakını kadın olan *Hanımlara Mahsus Gazete* 13 yıl boyunca çıkan, önemli yayınlar arasındadır. Derginin yayın amacında, özellikle nesil yetiştiriciliği rolünden ötürü kadınların da geliştirilmesi, yükseltilmesi gerektiği vurgulanmış, kadının içinde bulunduğu durumla toplum arasında bağlantı kurulmuştur (Çakır, 1994, 28). Bu derginin yazarlarından biri de ilk Türk kadın roman yazarı sayılan ve Osmanlı feminizminin en önemli isimlerinden biri olan Fatma Aliye'dir (Çiçek, Aydın ve Yağcı, 2015, 279). Fatma Aliye, makale ve romanlarında kadınlarla ilgili sorunları açıkça dile getirmiş, bu yönüyle Osmanlı İmparatorluğu'nda kadın sorununu romanlarında tartışan ilk Müslüman Türk kadın romancı kimliğine sahip olmuştur (Avcı, 2016, 234). Dönemin en cesur dergilerinden biri de *Kadınlar Dünyası* (1913) dergisidir. Kadınların bir dünyası olduğunu göstermek amacıyla bu adı alan dergide, kadınların nasıl bir dünya istedikleri özellikle konuşulmaktadır. Kadın-erkek eşitsizliğinden, kadına biçilen rolden,

kıyafet değişimlerinden kadının sosyalleşmesine kadar birçok konu cesurca bu dergide kaleme alınmıştır (Çakır, 1994, 92-108).

II. Meşrutiyet'le birlikte artan kadın dergilerin yanı sıra kadın örgütlerinin ve derneklerin de kurulduğunu görmekteyiz. Bunlar arasında hayır dernekleri olduğu gibi, feminist hedefleri içeren dernekler de vardır. Bu derneklerin amacı, kadınları eğitmek, onlara iş olanağı sağlamak ve sosyal hayata katılmalarını desteklemektir (Özcan-Demir, 1999, 110).

Kadınlarla ilgili hak ve özgürlüklerin konuşulduğu bu dönemin yeni tartışmaları da beraberinde getirdiğini söylemek mümkündür. Meşrutiyet demokratikleşme arzusunun peşinden giden insanları ortaya çıkarmakla birlikte, buhranlı bir dönemi de ifade etmektedir. Özellikle kadınlarla ilgili konularda, İslam-gelenek ve kadın ekseninde tartışmaların yaşandığını; evlilik, tesettür, siyaset, çalışma hayatı ve toplum içinde bulunma gibi konular etrafında yoğunlaşan bir tartışma ortamının oluştuğunu görmekteyiz. Aydınlarımızın bir kısmı kadınların gelişmesinin örf ve adetler tarafından engellendiği görüşündedir. Batıcı aydınlar ise İslamiyet'e ve geleneklere yaklaşımları bakımından iki grupta karşımıza çıkar. İlmli olanlar geleneklerin kadını geriletmediğini düşünürken, İslamiyet'in kadına bakışı konusunda daha ılımlıdır. Daha radikal olanlar ise kadının içinde bulunduğu durumun tek sorumlusu olarak dini baskıları gösterirler. Tüm bu yaklaşımlara karşı ise İslamcılar savunmaya geçmektedir. Buna göre gerçek İslam kadının aleyhinde değildir. Ailede kadın ve erkek eşittir (Kurnaz, 1995, 25-28). Tüm bu tartışmalar özellikle II. Meşrutiyet Döneminin sunduğu ortam ile alakalıdır. Tanzimat'la birlikte o zamana kadar hiç konuşulmamış konuların gündeme gelmesi ve II. Meşrutiyet'le birlikte daha yüksek sesle konuşulmaya başlaması, eşitlik ve özgürlük söylemlerinin artışı, hem kadın sorununu dile getiren aydınların hem de kadın yazarların sesinin daha yüksek çıkmasına neden olmuş, hakim erkek söylemin de tekrar tartışılmasını sağlamıştır. Bu mücadele kuşkusuz yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin laik ve demokratik sistemin amaçlarına uygun bir şekilde kadınlara, önce 1930'da yerel seçimlerde daha sonra da 1934'de genel seçimlerde, seçme ve seçilme hakkı olarak karşılık bulmuştur.

3. Baha Tevfik (1884-1914), Kadın Sorunu ve Feminizm

II. Meşrutiyet döneminde, kadın sorunlarıyla ilgili, her ne kadar kadınların etkinliği ve çalışmaları ön planda olsa da, dönemin erkek aydın yazarlarının da kadın sorunlarına duysuz kalmadıklarını görüyoruz. Eşitlik söylemlerinin yaygınlaşmasında, bu aydınların Batı'dan yaptıkları çeviriler oldukça önemlidir. Batı'nın eşitlikçi kadın söyleminin, hem erkek yazarlar hem de kadın yazarlar tarafından bu dönemde yüksek sesle konuşulur olduğunu görebilmekteyiz. Baha Tevfik de Batı'daki kadın hareketlerini yakından takip eden ve feminizm konusunun Osmanlı'da konuşulmasına zemin hazırlamış önemli isimlerden biridir.

Baha Tevfik, Türk basın-yayın hayatının önemli isimlerinden biridir. Genç yaşta vefat etmesine rağmen faal bir biçimde çalışıp, II. Meşrutiyet'in ilanının hemen ardından hızlanan basın yayın faaliyetlerinde bulunup, onlarca gazete-dergi çıkarmış veya çıkarılmasına yardımcı olmuştur. Ayrıca edebi ve felsefi yüzlerce yazı kaleme almış, telif ve tercüme kitapları bulunan, döneminin pozitivist ve materyalist fikir adamıdır (Çıkla, 2003, 371). Edebiyatçılığında daha öte felsefe üzerine yoğunlaşmış bir düşünürdür. Yazı hayatına 1907 yılında İzmir gazetesinde başlayan Baha Tevfik, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra basına getirilen serbestliğin ardından İstanbul'a gelerek gazeteciliğe başlamıştır. 1910 yılında arkadaşı Ahmed Nebil ile birlikte gençlerin fenni ve felsefi bilgilerini artırmak için *Teceddüd-i İlmi ve Felsefi Kütüphanesi* adlı yayınevini kurmuşlardır (Uçman, 1991, 452). 1910 yılında, *Piyano* gazetesini çıkarmıştır. Bu gazetede dikkat çeken isimler Ömer Seyfettin, Şehabettin Süleyman ve Dr. Abdullah Cevdet'tir (Bağcı, 1996, 25). 1913 yılında ise Türkiye'de ilk felsefe dergilerinden biri olan *Felsefe Mecmuası*'nı çıkarmıştır. Bu dergide daha çok materyalizmi savunan yazılar yazmış ve materyalizm anlayışını yayabilmek için cemiyette yerleşmiş inançlara, gelenek ve göreneklere karşı savaş açmıştır.

Baha Tevfik'in yaşadığı dönemde Batılılaşma serüveniyle birlikte Osmanlı'ya giren felsefi cereyanlar pozitivism, materyalizm ve anti-materyalizm (spiritüalizm)'dir (Çetinkaya, 2002, 70). Bu hareketlerin ülkemize girişi aslında dünyadaki genel eğilimden bağımsız değildir. Avrupa'da bu cereyanların yayılışı bizde de fikir adamları kanalıyla Türkiye'ye girişine ortam sağlamıştır. Doğrudan felsefi bir yolla olmasa da, bu felsefi akımlar bir takım kuruluşlar, süreli yayınlar ve bazı filozofların eserlerinin çevrilmesi suretiyle ülkemizde tanınır hale gelmiştir. Öyle ki, 1908 ile 1918'e kadar ki dönemde yayımlanan süreli yayınların sayısı binin üstündedir. Anadolu'ya da yayılma imkânı bulan bu yayınların çok çeşitli konularla ilgili olduğu söylenebilir: Bilim, sanat, felsefe, mizah, kadın, gençlik, din, aile, müzik, eğlence gibi. Baha Tevfik'te döneminin bir aydını olarak düşünce hayatına katkı sunan ve Batı'daki gelişmeleri takip eden önemli isimlerden biridir. Baha Tevfik'in en büyük amaçlarından birisi ülkede felsefeyi yaygınlaştırmaktır. Bu amaçla ilk felsefe dergilerimizden birini çıkarmıştır. Baha Tevfik'in *Felsefe Mecmuası*'nda bilim temelli bir felsefe anlayışından hareketle, Batı düşüncesinin özellikle de materyalist bir felsefenin toplumda ve aydınlar arasında yaygınlaşması için çalıştığını görüyoruz (Cevizci, 2004, 73). Hatta denilebilir ki Türkiye'de materyalizmi felsefi bir düşünce olarak savunan ilk Osmanlı fikir adamıdır (Çıkla, 2003, 376). Baha Tevfik'e göre "*Felsefe geleceğin ilmidir. Dünün felsefesi bugünün ilim ve fenni, yarının ilim ve fenni bugünün felsefesidir*" (Baha Tevfik, 1913a, 1-3). Ona göre felsefenin hareket noktası 'ilm-i nefis'tir. Bunu söylemekteki amacı felsefeyi sübjektif bir temele oturtmak değil aksine deneysel bir temele dayandırmaktır. Çünkü felsefe ile ilmi birbirinden ayrı düşünmez (Karakuş, 1995, 120).

Pozitivist ve materyalist dünya görüşünün yanında Baha Tevfik, toplumsal hayat içerisinde kadın konusuna da değinmiş ve bu konuyu hem bir hak hem de ahlak anlayışı içerisinde ele almıştır. Baha Tevfik bu konuda döneminde önemli bir yerde durmaktadır. Baha Tevfik'in kadınlara dair düşünceleri ve feminizm kavramını yaygınlaştırma düşüncesine en önemli faaliyeti Odette Laguerre'den çevirdiği *Feminizm-Alem-i Nisvan* adlı telif kitaptır. Sadece tercüme bir kitap değildir. İçerisinde çevirinin yanında Meclis-i Ayan üyelerinden Baserya Efendi'nin "*Muhitimiz Hakkında*" adlı bir önsöz yazısı, Ahmed Nebil'in "*İlk Söz*" başlıklı bir takrizi ve Baha Tevfik'in de "*İslamiyet ve Feminizm*" adlı bir yazısı bulunmaktadır (Bakır ve Utku, 2015, 9). Kadın konusuyla ilgili ayrıca "*Felsefe Mecmuası*" dergisinde "*Batıl İtikadlar ve Hal-i Hazırda İzdivaç*" adlı bir makale yazmış ve bu makalesinde evlilik ve aile hayatıyla ilgili düşüncelerini dile getirmiştir. Ayrıca ahlak ile ilgili yazılarında da erkek ahlakı ve kadın ahlakının ayrıştırılması noktasında *Piyano* gazetesinde eleştirilerini kaleme almıştır. Dolayısıyla şunu söyleyebiliriz ki Baha Tevfik kadının toplumda hak ettiği yeri alması konusuna katkı sağlamış ve eleştirel bir ahlak analizi ile de konuyu tartışmış önemli isimlerden biridir.

Baha Tevfik'in Odette Laguerre'den çevirdiği *Feminizm Alem-i Nisvan* adlı kitabın, feminizmin Osmanlı toplumunda görünür olmasına katkı sağladığı muhakkaktır. Fransız feminist yazar Odette Laguerre'nin bu eseri, dönemin Avrupası'nda kadın hareketinin, kadın hakları konusundaki taleplerinin özlü ve sistematik bir ifadesi niteliğindedir (Bakır ve Utku, 2015, 10). Tercümesiyle bu eseri kazandıran ve feminist literatüre de katkı sağlayan Baha Tevfik, kitabın sonunda bir yazı ile kendi görüşlerini de aktarır. Kitabın çevirisine eklediği *İslamiyet ve Feminizm* adlı yazının, bu iki kavramın birbiriyle aslında hiç de yabancı olmadığını göstermek üzere kurgulandığını görmekteyiz. Kuran ayetleri ve hadislerle uyumlamaya çalıştığı bir feminist anlayışını anlatarak, kuşkusuz din adamlarına ve toplumun genel beklentilerine aykırı bir söylemde bulunmama çabasının yattığı söylenebilir. Yazının amacının o dönemin, toplumsal yapısının izin verdiği ölçüde bir feminizmi yaygınlaştırmak olduğu söylenebilir. Toplumda ilk defa yüksek sesle söylenmeye başlayan kadınların hak, eşitlik ve özgürlük taleplerinin, eleştirilmesi veya reddedilmesini önlemek için, toplumun dinamikleriyle örtüşen bir feminizm anlatımı gerçekleştirir. Kadınların hakları ve değerli oldukları fikrini, İslamiyet'in kadınlara sağladığı haklar ile zenginleştirir. Döneminin izin verdiği ölçüde feminist kadın söylemi oluşturmaya çalışmaktadır.

Baha Tevfik, yazısında, feminizmin İslamiyet'çe 1300 yıl önce yürürlüğe konulduğu düşüncesindedir (Baha Tevfik, 2015, 102). Batı ve Doğu'nun kadına verdiği değeri eski medeniyetlerden hareketle anlatan Baha Tevfik dönem dönem değişim gösteren bir kadın algısından bahseder. Özellikle İslamiyet'in gelişine kadar olan dönemde, Hıristiyanlığın ve Museviliğin kadına bakışının kötümser olduğundan ve kız çocuğu olan ailelerin matem havası içinde olduklarından bahseder. Fakat İslamiyet ile birlikte bu durum değişmiştir ve Baha Tevfik'e göre feminizm işte burada başlayacaktır (Baha Tevfik, 2015, 103-105).

Baha Tevfik, Avrupa'nın o günkü yapısında irfan aleminde kurulmaya çalışılan iki karşıt toplumsal gaye olduğunu söyler. Bunlardan biri kadınların gelişimi, diğeri ise nüfusun azalması konusudur. Karşıt olmasının nedeni şudur: Avrupa kadınlar için hükümet kapılarını, parlamentoları açmakla birlikte bekârlık artmış ve nüfusun azalması, ahlakın buhranı, çocuk düşürme gibi olaylar artışa geçmiştir. Avrupa bunu önlemek için bekâr vergileri koydurmaya kalkmış ve temel haklar ayaklar altına alınmıştır. Bu da kadınlar için haklar konusunu tekrar gündeme getirmiştir. Fakat İslamiyet'e bakıldığında, Baha Tevfik'e göre, itidalli fikirleri takip etmiş ve feminizm, İslam hukukunda tekâmül etmiştir. İslam hukuku kadınlığı, bir erkeğin ırz ve namusundan ayırarak temel hak olarak bağışlamıştır. Baha Tevfik'e göre buna Avrupa feminizminde rastlayamıyoruz (Baha Tevfik, 2015, 106-107). Hâlbuki İslamiyet ile bir kızın hürriyeti kendi ebeveynlerine dahi bırakılmamıştır. Yine anne olmak ve annelik hakları da İslamiyet'te oldukça önemlidir. Dolayısıyla Baha Tevfik'e göre İslamiyet'in ayrıca bir feminizm reformuna ihtiyacı yoktur (Baha Tevfik, 2015, 111). İslamiyet zaten feminizmin ortaya koyduğu hayat biçimiyle örtüşmektedir. Bu düşünce dönemin diğer bazı aydınları tarafından da dile getirilmiştir. Batıcıların önde gelen isimlerinden olan Celal Nuri'ye göre de, kadın ve erkek hem fizyolojik hem psikolojik olarak eşittir ve kadınları bu hale getiren de İslamiyet değil cehalet ve istibdattır. İslamiyet ona göre de görev ve hukukta kadını erkekle eşit kabul etmektedir (Kurnaz, 1995, 25). Yine dönemin önemli kadın aydınlarından biri olan Fatma Aliye'de İslami inançlar ve geleneklerin kadının gelişimine engel olmadığı düşüncesindedir (Kurnaz, 1995, 28).

Tevfik'e göre İslam dini aslında kadın ve erkek arasında adalet ve insafı bölüştürmüştür. Fakat buna rağmen, Baha Tevfik, İslam dini temsilcilerinin neden kadınlara hücum ettiğini anlamakta zorlandığından bahseder. Bu insanlar yüzünden, feminizm gibi hassas felsefelerin İslamiyet'le anılması mümkün olmamaktadır. Hâlbuki Arap yarımadası'nda İslamiyet'le birlikte, günümüz medeniyetlerinin seviyesine varamadığı bir feminizm kurulmuştu. Baha Tevfik için bu yüzden İslamiyet 'feminizm'dir (Baha Tevfik, 2015, 115). Yazısını böyle bitiren Baha Tevfik'in bu konuda ne kadar samimi olduğunu bilememekteyiz. Fikir hayatının özellikle son dönemlerinde ateist olduğunu bildiğimiz Baha Tevfik'e göre Tanrı, insan tarafından icat edilmiş bir varlıktır. Tanrı inancının kaynağını insan psikolojisinde arayan Baha Tevfik (Ateş, 2017, 261-262), muhtemeldir ki toplumda yaygın bir inanış olan İslamiyet'i feminizmle aynı düzlemde anlatarak, feminizmin toplumda yaygınlaşmasını ümit etmektedir.

Kitaba bir önsöz yazan Baserya Efendi'de 'Çevre Hakkında' adlı yazıda Baha Tevfik'in bu eserin tercümesini yaparak merak edilen bir konuyu ele almasından memnundur. Feminizmin konuşulmasını önemli bulan Baserya Efendi, feminizm hareketinin fiilen mücadele edilmesi gereken bir alan olduğunu özellikle yazısında belirtecektir (Baserya Efendi, 2015, 74).

Baha Tevfik'in çevirdiği kitabın içeriğine baktığımızda ise feminizm bir hürriyet girişimi olarak ifade edilir. Kendisini alemin merkezi sanan erkeğe karşı girişilen bir kadın hürriyetidir. Bu hürriyetin sağlanmasının ilk ayağı kadının eğitim ve öğretime tam katılmasıdır. Bu mevzunun Batı'da tartışıldığı gibi, II. Meşrutiyet aydınları da bolca tartışıldığını söyleyebiliriz. Yine kadının ahlakı da çevirisi yapılan kitabın içerisinde yer almaktadır ve bu kısım Baha Tevfik tarafından "İki Yüzlü Ahlak" adıyla *Piano* dergisinde, tercüme olduğu belirtilmeden (Bakır ve Utku, 2015, 9) yayınlanmıştır. Kadının çalışması, medeni kanun önünde kadının durumu, kadınların siyasi hakları gibi başlıklarla da kadınların temel hak ve hürriyetini sağlama gibi ön plana çıkmış konulara yer verilmiştir. En sonunda da Laguerre'nin bir kadın olarak kadın duygularının

paylaşımının savaşları yok edeceğine ve insanlar arası kardeşliğin kurulmasına dair inancı ile kitap bitmektedir (Laguerre, 2015, 81-101). En temel hakların kadınlar nezdinde konuşulduğu bu eserin, dönemin bir aydını tarafından tercüme edilmesi ve yayın dünyasına kazandırılması kuşkusuz bu konuların toplumda tartışılmasına zemin hazırlamış olduğunu söyleyebiliriz. Her ne kadar bu tartışmaların Anadolu'da bir karşılığı gözükme de, Türk demokrasi hayatı içerisinde oldukça önemlidir.

Baha Tevfik kadın meselesine ahlak anlayışının eleştirisi içerisinde de yer verir. Ahlak anlayışını yeniden inşa etmek üzere yola çıkan isimlerden biri olan Baha Tevfik, eski ahlak anlayışı ve teorilerinin iflas ettiğini söyler. Özellikle haz ve fayda üzerine kurulmuş olan bir ahlakın, sonuçsuzluktan ibaret olduğunu ifade ederek 'Yeni Ahlak' inşa etmek gerektiğini düşünür (Baha Tevfik, 2002, 30). Ona göre ahlak demek, iyiyi kötüyü bilmek demek değildir. Ahlak iyiyi kötüyü ayırmaktan çok, iyi olduğu kesinlik kazanan eylemlerin yapılması, kötülüğü apaçık olan eylemlerin ise yapılmaması kararlılığını göstermektedir. İnsanlarda ciddi bir ahlak oluşturabilmek için ilk önce eğitim yaygınlaştırılmalı, ikinci olarak da bireylerdeki nefis hakimiyetinin gücü artırılmalıdır (Baha Tevfik, 2002, 56; ayrıca bkz. Baha Tevfik, 1913b, 17-19). Ali Kemal'in 'İlm-i Ahlak' adlı kitabını *Felsefe Mecmuası*'nda eleştiren Baha Tevfik'e göre, din, ahlak olarak kabul edilemez. Ahlak, insani olmalıdır. Ahlakın temelini ne göklerde ne de dini kitaplarda aramalıyız. Bu temel, insandadır. İnsanın hareketinde ve davranışların kökeni olan fikir, hassasiyet, adet, içgüdü gibi psikolojik olguların olumlu iradesindedir. Ali Kemal'i bu noktada eleştirerek, ahlakın, irade eğitimini zorunlu kılacağından bahsetmiştir (Baha Tevfik, 1913c, 49-55).

Baha Tevfik, 'Yeni Ahlak' kurgusunu birey üzerinden yapar. Çünkü milletin yol göstericisi birey/ferttir ve bireyin de gerçek dayanağı ahlak olmalıdır (Baha Tevfik, 2002, 55). Bu yüzden yirminci yüzyılda ahlakın- sadece erkek ya da kadın nezdinde değil- 'insani' olması gerektiğini savunacaktır. Ahlakın esasının ne göklerde ne de semavi kitaplarda olduğunu, ahlakın tamamen insanlarda olduğunu söyler. Bu düşüncelerini gerçekleştirmek için 'immoralizmi' (töretanmazlık) formüle etmiştir. Bu düşüncelerinde kendine örnek aldığı isim ise Nietzsche'dir (Uçman, 1991, 452). Tevfik, nihilistler gibi bütün sosyal gelenek ve göreneklere karşı cephe almıştır. Ona göre, hürriyetperverlik, vatan muhabbeti, vicdan gibi konular manasız ve kof şeylerdir (Bağcı, 1989, 62-63).

Kadın meselesini de birey temelli ahlak üzerinden anlatmaya çalışan Baha Tevfik'e göre, kadının ve erkeğin ahlakı birbirinden farklı değildir. *Piyano Mecmuası*'nda yer alan 'İki Yüzlü Ahlak'¹ adlı makalesinde kadın ve erkeğin toplumdaki konumundan bahseder (Baha Tevfik, 1910). Cinsiyet farklılıklarının ötesinde, bireyci bir ahlak anlayışını ön plana çıkardığı bu yazısında, erkek ve kadın için iki ayrı hüküm verilmesini eleştirecektir. Toplumda erkeğe verilen hürriyet ve merhamet iken, kadınlara baskı ve şiddet kalmaktadır. İffet kavramı kadın için fazilet olarak görülürken, erkek için bir fazlalık gibi karşılanmaktadır. İffetsiz bir erkek namuslu sayılırken, iffetsiz bir kadın namussuz olarak yargılanmaktadır. İşte bu ikiyüzlü durumun tüm sonuçları Baha Tevfik'e göre kadınlar üzerinde büyük bir baskı oluşturur ve bu durum iki cins arasında anlaşmazlığı da ortaya çıkarmaktadır.

Erkek tüm bu toplumsal ayrışmayla kendinde bir özgürlük hisseder ve kadın karşısında üstün olduğunu göstermek için her türlü aracı mubah görmeye başlar. Kadın ise toplumda ona biçilen yaşam tarzıyla uzun uzun gezmelerden, eğlencelerden mahrum edilmesi gereken, her an gözetilmesi ve kontrol altında tutulması istenen bir tavırla karşı karşıya kalır. İşte bu ikiyüzlü ahlakın sonucu olarak kadın susturulur ve kilitler altında tutulması tavsiye edilir. Yine bu ikiyüzlü ahlak evlenmiş kadınlar içinde aynı insafsızlığı yapar. Bizzat kadının kendini, kendi onuru için korumasını değil, ailesinin veya kocasının onuruna hizmet etmeyi mecbur bırakır. Ve Baha Tevfik bu nokta da şunu sormaktadır: "Neden kadına karşı erkek korunuyor da, bilakis erkeğe karşı kadın savunulmuyor?"

¹ Odette Laguerre'nin Feminizm-alem_i Nisvan adlı kitabının içerisinde yer alan "Kadının Ahlakı" adlı bölümün çevirisidir. Fakat Baha Tevfik çeviri olduğunu belirtmeden "İki Yüzlü Ahlak" başlığı ile Piyano (no: 3, 21-22, 1910) dergisinde yazıyı aynen kullanmıştır.

Baha Tevfik'e göre feminizm, her iki cinse ait ahlakın birleştirilmesiyle eski köleliklerin bir kalıntısı olan bu vahşetlerin giderilmesini istemek ve kadının yalnız özgürlüğünü değil, belki aynı zamanda ahlakın yüceltilmesini de arzu eder. Bunların oluşumu ise ancak kadının bütün haklarda erkeğe eşit ve özgür olmasına bağlıdır. Bu şekilde erkek de kadına saygı gösterecektir (Baha Tevfik, 2002, 83-85).

Evlilik kurumuna dair halk içindeki yanlış fikirlere de değinen Baha Tevfik, evlilik kurumuna şiddetle karşı çıkacaktır. Ona göre evliliğe cehennemi bir şekil veren bir durum vardır ki bu da 'ailesizlik'tir. Bunun sebebi ise tesettürdür. Ona göre bizim toplumumuzda aile yoktur, aile hayatı teşekkül edemez. Erkeklerle kadınlar arasındaki tesettür altındaki ayrılıklar ve derin setler erkekle kadının aile olmasını engellemektedir. Gelişmemizin en büyük engellerinden biri de budur ve Baha Tevfik'e göre evliliği bir felaket haline düşüren de bu durumdur (Baha Tevfik, 1913d: 102-105; ayrıca bkz. Baha Tevfik, 1997, 100-104).

4. Sonuç

Baha Tevfik'in kısa süren yaşam yolculuğunda Batıcı bir aydın olarak toplum içerisinde karşılaştığı sorunları ele aldığını görmekteyiz. Bu sorunlardan ilki kuşkusuz felsefesizliktir. Bu amaçla yayın hayatına girip, Batı'daki gelişmeleri takip edip felsefeyi yaygınlaştırmak ile hayatı boyunca uğraştığını görmekteyiz. Bu amaçla çıkardığı *Felsefe Mecmuası* dergisinde, Batı'da ki yeni gelişmeleri aktarmak ve filozofları tanıtmak suretiyle felsefeyi toplum içerisine sokma gayreti içinde olduğunu söyleyebiliriz.

Baha Tevfik'in toplum içerisinde cesurca konuştuğu konulardan birisi de kadın sorunlarını ele alan ve hak talepleri ile ortaya çıkan 'feminizm'dir. Feminizm sadece bu toprakların sorunu değildir elbette ki. Dünyanın her tarafında kadınların yaşadığı sorunlar önemli bir gerçekliktir. Osmanlı'da ilk defa bu konunun yüksek bir sesle yoğun bir şekilde konuşulması II. Meşrutiyet dönemi fikir adamları ve kadın yazarlar ile olmuştur. Baha Tevfik'te feminizm kavramını yayın dünyasında konuşulmasına neden olan önemli bir isimdir.

Baha Tevfik'in en önemli katkısı Fransız bir feminist yazarın eserini tercüme etmekten ibaret değildir. Baha Tevfik'in anlatmaya çalıştığı şey, kadına verilen değer, bu toplumun kültür ve inanışından bağımsız olmadığını da göstermek istemiştir. Her ne kadar hayatının son döneminde bir dine inanmayı tercih etmese de, içinde yaşadığı toplumun dini hassasiyetlerini bilen biri olarak feminizm kavramını İslamiyet'in kadın algısıyla birleştirir ve İslamiyet ve feminizmin özünde kadına verdiği değer aynı olduğundan bahseder. Feminizm kavramının toplumda yabancılaşmaması ve reddedilmemesi anlamında Baha Tevfik'in ikisi arasında bir özdeşlik kurmaya çalıştığını söyleyebiliriz.

Baha Tevfik'in kadın ve erkek sorunlarına dair en önemli katkısı ahlak anlayışı üzerinden gerçekleşir. Toplumda yaygın bir şekilde karşımıza çıkan erkek ahlakı ve kadın ahlakına dair söylemlerden oldukça rahatsız olan Tevfik, yeni bir ahlak anlayışı önererek, ahlakı insanileştirmek ister. Aslında birçok problem böylece kendiliğinden çözülecektir. Hümanist bir ahlak anlayışıyla, kadınların erkeklerden daha çok konuşulmadığı, iyi insan olmanın cinsiyetle ilgisi olmadığı vurgusuyla, Baha Tevfik, kurulacak ilişkilerin ve aile hayatının da daha güvenli olacağını altını çizmektedir.

KAYNAKÇA

- Ateş, Mustafa. (2017). Baha Tevfik'in Tanrı Problemine Yaklaşımı. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (2), s. 259-280.
- Avcı, Müşerref. (2016). Osmanlı Devleti'nde Kadın Hakları ve Kadın Haklarının Gelişimi İçin Mücadele Eden Öncü Kadınlar. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* (55) s. 225-254.
- Bağcı, Rıza (1989). Baha Tevfik Üzerine. *Tarih ve Toplum*, (62) s. 60-64.
- Bağcı, Rıza. (1996). *Baha Tevfik'in Hayatı Edebî ve Felsefî Eserleri Üzerinde Bir Araştırma*, (İzmir: Kaynak yay.).
- Baha Tevfik (1910). Biraz Feminizm: İki Yüzlü Ahlak. *Pinao*, (3) s. 21-22.
- Baha Tevfik (1913a). Maksat ve Meslek. *Felsefe Mecmuası*, Araks Matbaası, 1 (1), s. 1-3.

- Baha Tevfik (1913b). Hali Hazırın Meselesi: Memleketimizde Ahlak ve Amilleri. *Felsefe Mecmuası*, Araks Matbaası, 1 (2), s. 17-19.
- Baha Tevfik (1913c) Tenkid-i Felsefi: Ali Kemal Bey'in İlm-i Ahlakı Hakkında. *Felsefe Mecmuası*, Zeraafet Matbaası, 1 (4), s. 49-55
- Baha Tevfik (1913d). Batıl İtikadlar ve Hal-i Hazırda İzdivaç. *Felsefe Mecmuası*, Nefaset Matbaası, 1 (7), s. 102-105.
- Baha Tevfik (1997). Boş İnançlar ve Günümüzde Evlilik. *Felsefe-i Ferd-Anarşizmin Osmanlıcası*, Tercüme: B. Şaylı, İstanbul: Yumuşak g Yayınları, s. 100-104.
- Baha Tevfik (2002). *Yeni Ahlak ve Ahlak Üzerine Yazılar*. Der. ve Haz.: F. Öztürk, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Baha Tevfik (2015). İslamiyet ve Feminizm. içinde Odette Laguerre, *Feminizm Alem-i Nisvan*, Terc.: Baha Tevfik, Sad. ve Yay. Haz.: K. Bakır ve A. Utku, Konya: Çizgi Kitabevi, s. 102-115.
- Bakır, Kemal ve Ali Utku (2015). Sunuş, Feminizm, Alem_i Nisvan: Baha Tevfik'ten Osmanlı Kadın Hareketine Bir Katkı. içinde Odette Laguerre, *Feminizm Alem-i Nisvan*, Terc.: Baha Tevfik, Sad. ve Yay. Haz.: K. Bakır ve A. Utku, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Balkaya, İhsan Sabri. (1996). Afife Fikret'e Göre Feminizm. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitü Dergisi*, (4), s. 103-114.
- Baserya Efendi (2015). Çevre Hakkında. içinde Odette Laguerre, *Feminizm Alem-i Nisvan*, Terc.: Baha Tevfik, Sad. ve Yay. Haz.: K. Bakır ve A. Utku, Konya: Çizgi Kitabevi, s. 73-78.
- Cevzici Ahmet (2004). Baha Tevfik. *Felsefe Ansiklopedisi*, Cilt: 2, Ankara: Etik Yayınları.
- Çakır, Serpil (1994). *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Çetinkaya, Bayram A. (2002). Modern Türkiye'nin Felsefi Kökenleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (2) s. 65-92.
- Çıkla, Selçuk. (2003). Baha Tevfik'in Hayatı, Yazarlığı, Mizacı ve Felsefeciliği: Muhalif, Asi ve Sıra Dışı-I. *Tarih ve Toplum*, 19 (234) s. 371-378.
- Çiçek, Atıl Cem, Selçuk Aydın ve Bülent Yağcı. (2015). Modernleşme Sürecinde Kadın: Osmanlı Dönemi Üzerine Bir İnceleme. *KAÜ İİBF Dergisi*, 6 (9) s. 269-284.
- Karakuş, Rahmi (1995). *1908-1933 Türkiye'de Felsefenin Kavranışı ve Bu Kavranışta Dinin Konumu Felsefe Serüvenimiz*. İstanbul: Seyran Yayınları.
- Kurnaz, Şefika (1992). *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kurnaz, Şefika (1995). *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Laguerre, Odette (2015). *Feminizm Alem-i Nisvan*. Terc.: Baha Tevfik, Sad. ve Yay. Haz.: K. Bakır ve A. Utku, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Mardin, Şerif (1995). *Türk Modernleşmesi-Makaleler 4*, Der.: M. Türköne ve T. Önder, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özcan-Demir, Nilüfer (1999). II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Feminizmi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 16 (2) s. 107-115.
- Öztürk, Faruk. (2000). II. Meşrutiyet Döneminde Ahlak Öğretimi ve Baha Tevfik'in 'Yeni Ahlak'ı. *Milli Eğitim Dergisi*, www.dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/145/ozturk.htm
- Tunaya, Tarık Z. (1996). *Hürriyet'in İlanı*. İstanbul: Arba Yayınları.
- Uçman, Abdullah. (1991). Baha Tevfik. *DİA*, cilt: 4, İstanbul: TDV Yayınları, s. 452-453
- Ülken, Hilmi Z. (2005). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Ülken Yayınları.